

Mot en musikvetenskap för förskolan

Bim Riddersporre & Johan Söderman

Inledning

Den här framställningen tar sin utgångspunkt i en presentation på Musik och Samhällekonferensen 2013 kring musikens roll på förskolan vilket i sin tur var initierat ur arbetet med antologin *Musikvetenskap på förskolan*, som finns utgiven på Natur & Kultur (Riddersporre & Söderman, 2012). I texten argumenterar vi för musikens självklara del inom förskolans verksamhet och visar varför musik i förskolan bör grundas i tidigare och aktuell forskning. Musik finns i hela det samlade skolsystemet varav förskolan är den första delen. Här läggs grunden för barnets fortsatta musikaliska utveckling. Kapitlet är en bearbetning av Bim Riddersporres text om det nyfödda barnets musikaliska utveckling och Johan Södermans bidrag i samma antologi om hur musikaliska värderingar, kategorier och populärmusik påverkar förskolläraernas praktiska och musikaliska verksamhet.

Varför musik på förskolan

Musiken är central i människors liv och den har en självklar betydelse för arbetet i förskolan. Förskolan har en lång tradition av att anamma det fria skapandet vilket går tillbaka till den tyske pedagogen Friedrich Fröbels (1782–1852) idéer om det skapande barnet, allsidig utveckling och lekens betydelse. Fröbel beskrivs ofta som den moderna förskolans fader och han var den som inspirerade den första förskollärarytbildningen under 1800-talets inledande hälft. Förskolan är numera den första delen av utbildningssystemet. Den är en egen skolform, men till skillnad från grundskolan frivillig även om de flesta barn vistas där under flera år. Numera är förskolan ett utbildningsprojekt med ett kunskapsuppdrag som lyfts fram mer än tidigare. Verksamheten regleras i skollagen och genom den läroplan för förskolan som reviderats 2010. Ett allt tydligare fokus läggs på kunskap, dokumentation och pedagogisk utveckling vilket i sin tur ställer en del nya krav på de som arbetar i förskolan. Det finns ett växande behov av kompetensutveckling för förskollärare, även inom musikområdet.

Den reviderade läroplanen (Lpfö-98) skriver fram en tydligare ansvarsfördelning för verksamheten i förskolan, än vad som varit fallet förut. Det görs en tydlig uppdelning mellan det ansvar som vilar på förskolläraren och det som vilar på arbetslaget. Förskolläraren behöver en rad mer eller mindre nya kompetenser för att kunna axla detta ansvar. När kraven på förskollärares kompetens förändras, har detta en direkt inverkan på utbildningen av nya förskollärare. Den utbildning som ges måste möta de krav som ställs. När det gäller utbildningen av förskollärare genomgår denna sedan ett antal år, liksom många andra professionsutbildningar, en tydlig akademisering. Det innebär, förutom att de anordnas inom högskolan, att innehållet ska vara baserat på forskning och beprövad verksamhet. Yrkeskunnande ska alltså gå hand i hand med en teoretisk förståelse och kännedom om den kunskapsutveckling som sker.

Förskolebarnets musikaliska biografi

Redan när barn kommer, kanske som ettåringar, till förskolan har de med sig en stor mängd musikaliska erfarenheter och upplevelser. Dessa härstammar både från tiden i moderlivet och från det första levnadsåret. Musik och musikaliska element finns överallt. Även de barn som inte lever i sjungande eller musicerande familjer hör musik i många olika miljöer. I butiker spelas musik, i hissar, på TV och på gator och torg. Varje barn har sin unika uppsättning musikaliska erfarenheter i bagaget (Riddersporre, 2012) och vår förhoppning är att dessa ska

mötas av intresse i förskolan. Det finns så mycket att bygga vidare på, så varför inte ta vara på det. Vi ska titta lite närmare på villkoren för små barns musikupplevelser – både som lyssnare och skapare.

Barns hela liv innehåller musik

Redan innan vi föds präglas alltså tillvaron av musikaliska element. Ljuden som tränger in i livmodern ger kunskap om världen och erfarenheter att bygga vidare på. Rytmen från mammans hjärta ger information om vad som händer – nu vilar vi, nu ökar intensiteten eller nu händer något som plötsligt fick hjärtat att slå snabbare. Förälder och barn lär på detta sätt känna varandra samtidigt som ljud, tystnad och rytm bildar en bas för det ofödda barnets lärande.

Många blivande föräldrar pratar, sjunger eller spelar musik för sitt väntade barn. När föräldern sjunger lär barnet känna den speciella rösten, vilket visar sig genom att det nyfödda barnet visar igenkännande och kan skilja ut den från andra röster. Att bekanta sig med rösten är en viktig väg att lära känna varandra. Barnet är väl förberett för att kunna uppleva detta och redan under de tre sista månaderna av graviditeten är hörseln fullt utvecklad. Det är mammans röst som når barnet tydligast och barnet lär sig att skilja den från andra röster genom att uppfatta särdragen i den och genom det språk hon talar (DeCasper & Fifer, 1980). Inte nog med det – om föräldrarna väljer ut några favoritsånger att sjunga regelbundet under några veckor under slutet av graviditeten så kommer barnet att kunna känna igen dem och skilja dem från andra sånger, som nyfött (Saffran m. fl., 2000). Barnet startar alltså sin musikaliska bana som intresserad och minnesgod lyssnare.

Små barn och sång

När börjar barnet att själv skapa musik? Svaret beror lite på vad vi menar med att skapa musik. Frågan om barns sång är en möjlig ingång. Det är snarast en lång process som leder fram till det sjungande barnet i förskolan. Redan en tvåmånaders baby gör glissandon och andra musikaliska övningar (Tafari & Villa, 2002). Senare kommer jollret med sina tonala berg- och dalbanor. Redan från fyra månaders ålder leker barnet med sin egen röst, utforskar den och upplever den (Hargreaves, 1986; Ries, 1987). Ofta bildar en enda vokal eller ett fåtal stavelser utgångspunkt för dessa övningar. Barnets utforskande av den egna rösten är lustfyllt och spännande. Det har även betydelse för språkutvecklingen och den musikaliska utvecklingen (Thurman & Klitzke, 1994). Sångsrösten, så som vi brukar tänka på den, utvecklas i takt med att barnets struphuvud sjunker. Hos nyfödda barn sitter struphuvudet högt vilket är nödvändigt. Ett nyfött barn måste kunna andas, suga och svälja samtidigt – en möjlighet som senare försvinner när den inte längre behövs för vår överlevnad. Röstorganet är omoget hos riktigt små barn men i två-treårsåldern tar ligament och stämbandsmuskulatur form och kan hjälpa till att stabilisera vibrationerna i stämbanden. Sångsrösten kan nu ta fart! Ettåringar vill förstås också vara med och sjunga, de kan inte riktigt kontrollera sin röst ännu, men den sociala drivkraften att vara med och att vara tillsammans är redan mycket tydlig. Även om det är en bit kvar till det lite äldre förskolebarnets sångröst så skolas de yngre barnen in i vad det innebär att skapa musik tillsammans. Kanske kan man tala om en *musikalisk literacy*.

Barn improviserar

Barn som leker sjunger ofta samtidigt, sången blir en del i en större helhet. Den engelska forskaren Susan Young (2006) studerade detta och fann tre slags situationer då de små barnen, två till fyra år gamla, sjöng spontant. Barn kan låta ett vardagligt ord bli till del av en sång, som ett tema med variationer där orden blir animerade. Young beskriver det som att

orden sjunger. Ibland får rösten och sången ledsaga en rörelse i leken där tonhöjden markerar vad som händer med kroppen, *rösterna dansar*. Den tredje situationen Young noterade kallar hon *när leksaker har sånger*. Här illustreras egenskaper hos föremålen genom röstläge eller onomatopoetiska ljudövningar.

Musik som en del av barns skapande

Barn delar inte upp tillvaron så som vuxna tenderar att göra. Sången, rösten, rörelsen eller pennan mot papperet bildar i stället helheter av ett annat slag. Titta in i en grupp barn som sitter och ritar – visst är det ofta så att en hel del av dem sjunger om det de gör. *Jag ritar en mun och munnen är glad!* Bilden som växer fram och den sjungande rösten som berättar om det som sker finns samtidigt som varandras förutsättning (Matthews, 1999). Ingen del är nödvändigtvis underordnad den andra utan tillsammans bildar de en helhet. I rollekar kan rösten vara en del av karaktärerna likväl som en del av den känslomässiga regleringen. Kanske är det så spännande att man nästan inte står ut, det kan vara skönt att få sjunga ett utdraget *buuuuh* för att inte bli rädd själv.

Det går också bra att återanvända och förädla sådant man redan känner till. Välkända melodier kan få en ny text som passar en viss lek eller sinnestillstånd "*här kommer hemska draken tjolahej tjolahopp*". Texter kan förstås också förädlas med nya melodier. De musikaliska delarna av lek och skapande stärker känslan av gemenskap och delad upplevelse. Det går att berätta mycket om sig själv med musik och musik kan också vara ett sätt att lära känna sig själv. Musik i alla former bidrar på olika sätt till både det enskilda barnets och gruppens identitetsskapande. En förskola utan musik är nästan otänkbar.

Musikaliska föreställningar

Våra föreställningar om musik baseras på såväl personliga erfarenheter som social bakgrund. När förskolläraren möter barngruppen i olika musikaliska aktiviteter förmedlas musikaliska värderingar och normer till barnen. Därför kan det vara viktigt att man i rollen som professionell förskollärare reflekterar över sina egna värderingar, normer kring musik och över vad förskole-kulturen förmedlar till barn och personal. Det kan handla om ställningstaganden kring musikalisk smak som vi till exempel positionerar oss med i diskussioner.

Enligt den norske musikvetaren Jon Roar Bjørkvold (1991) är begreppet musik i sig vuxenkulturellt orienterat. Starka och dominerande föreställningar definierar alltså hur vi uppfattar musik och använder musik, något som även är relaterat till klasstillhörighet. Det existerar gränser för vad vi uppfattar som bra musik, lämplig musik och konstnärlig eller spekulativ musik.

Skolkulturen är också väldigt stark. Oavsett hur samhället i övrigt förändras verkar vi vilja organisera förskola och skola på ungefär samma vis. Därför uppstår ofta ett slags skolmusik i skolan och även musiken på förskolan följer tradition och kanon. Det har funnits och finns starka normer kring att barn och elever ska skolas i särskild musik. I folkskolan skulle barnen genom sången lära sig att älska fosterlandet och känna gudfruktighet. I dagens förskola och skola fostrar sångerna också. De för in barnen i årets traditioner genom att vi sjunger särskilda sånger exempelvis vid luciafirande och på skolavslutningar. Sångerna i dagens mångkulturella Sverige kan också till exempel handla om att förmedla respekt för andra kulturer och det annorlunda. Förskolans sångstunder får även funktionen att skapa trygghet och respekt för varandra inom gruppen i till exempel namn-sånger som kontinuerligt sjungs vid varje musiksamling och där barnen genom sångerna bland annat lär sig vänta på sin tur.

Barns musikaliska socialisation

Bertil Sundin (2007) menar att barn idag förmodligen har hört mer musik än vad deras farfars far gjorde under hela sin livstid genom all musik som kommer ur olika medier. Barns musikaliska socialisation sker från tre dominerande musikaliska håll: för det första sker det från föräldrarnas (och övriga släktingars) sjungande och musikaliska uppmuntrande, som ofta baseras på deras egna musikaliska barndom och erfarenheter. För det andra sker det även från förskolans musikaliska tradition som ofta baseras på vad som är "lämplig förskolemusik" och en icke-ifrågasatt sångkanon som ofta blir normgivande genom dominerande sångböcker och traditioner som till exempel Lucia. För det tredje sker det från medie- och populärkulturens musik som praktiskt taget sköljer över barnen genom radio/teve och Internet.

Lämplig barnmusik

Resonemangen ovan gäller dock inte bara forskningen kring barn och musik utan gäller även vad som anses vara lämplig musik för barn. Det är ofta vi vuxna som skapar kategorin "barnmusik". Sundin (1995) undersökte redan på 1960-talet vilka sånger som barn spontansjög och fann att en majoritet av sångerna var skrivna av Alice Tegnér. Sundin förklarar hennes dominans inom barnsjungandet med att 1960- och 1970-talets barns föräldrageneration hade lärt sig hennes sånger, som dessutom var ganska svårsjungna. De hade lärt sig sångerna i folkskolan i ämnet sång (som idag motsvaras av ämnet musik) genom den inflytelserika sångboken "Nu ska vi sjunga" som under flera årtionden fostrade svenska skolelever i sång. Boken kom till på initiativ av Tegnér efter att lärare över hela landet hade lämnat önskelistor på lämpliga sånger. Den har till dags datum tryckts i cirka två miljoner exemplar och bidrog därmed till att konstruera ett slags musikalisk skolsångs-kanon för generationer av barn vilket sedan förmedlas vidare när dessa barn har blivit föräldrar och mor- och farföräldrar. Den ges fortfarande ut med jämna mellanrum och en och annan mor- och farförälder har säkert under senare år köpt den till sina barnbarn.

Musikalisk kanon

Om vi applicerar Sundins förklaringsmodell om musikalisk förmedling på dagens samhälle så har dagens förskolebarn en föräldrageneration som har växt upp med sångerna från filmerna som bygger på Astrid Lindgrens böcker. Lindgrens texter, som bland annat har tonsatts av jazzmusikerna Jan Johansson och Georg Riedel har under senare årtionden kraftigt dominerat svensk barn- och skolkultur. Den populära sången "Idas sommarvisa" har under de senaste årtiondena kommit att bli lika vanlig vid skolavslutningar som psalmen "Den blomstertid nu kommer". En sångbok som är och har varit väldigt inflytelserik på svenska förskolor är "Elefantboken" av Katarina Gren och Birger Nilsson som till dags datum har sålts i över 200 000 exemplar. Det låter kanske lite i jämförelse med "Nu ska vi sjunga" men då ska vi komma ihåg att den senare boken köptes in för att varje barn i folkskolan skulle kunna få ett eget exemplar medan elefantboken enbart köptes in till personalen eftersom sångerna för det mesta förmedlats muntligt till barnen beroende på att majoriteten av barnen inte är läskunniga. Elefantbokens inflytande på svenska förskolor under 1990- och 2000-talen har varit väldigt tongivande dels när det gäller att befästa en sångkanon och dels när det gäller vilka tonarter sångerna ska sjungas i. Boken har enkla harmoniseringar, ofta i tonarten D-dur. Förskollärare har ofta i sin utbildning lärt sig spela några få gitarrackord, vilket ofta är ackorden D A7 och Em. Detta har dock medfört att sångerna endast framförs i en tonart utan hänsyn till vilken tonart som passar barnen att sjunga i. Med en så kallad capo på gitarren går det att ändra tonarter utan att behöva ändra sina inövade gitarrgrepp, vilket kan vara ett enkelt och effektivt redskap för den gitarrspelande förskolläraren att ta till när sånger behöver transponeras till andra tonarter på grund av barnens röster.

Socialt konstruerade musikkategorier

Musik är kulturellt betingad. Musikkategorier är socialt konstruerade. Våra uppfattningar bygger på djupt rotade föreställningar om vad som är högt och lågt, och vad som räknas som ett ”riktigt” musikaliskt lärande. Den musikaliska socialiseringen sker genom föräldrar, förskola och medier men de flyter också ihop eftersom dagens föräldrageneration också är en produkt av populärkulturen. Göran Folkestad (2007) skriver att det inte längre är frågan om populärmusiken ska in i förskolan, den är redan där. Den är även representerad genom förskolelärare som har personliga erfarenheter av populärmusiken. Alla har musik inom sig och barnens egen lekkultur måste vara en viktig utgångspunkt för den musikaliska verksamheten på förskolan. Det blir därför även viktigt att som förskollärare reflektera över normer och uppfattningar om vad som är musik. Det går att tänka bortom den musikaliska kategorin barnmusik och istället använda musik som barn tycker om. Det blir även viktigt att se barnsången och musiken som ett universellt språk och något som alla har rätt till.

Praktiska tips

Pedagogen Ann Åberg (2005) skriver om lyssnandets pedagogik i förskolan och Kent Adelman, forskare i svenska med didaktisk inriktning (2009) betonar också hur viktigt och centralt lyssnandet är i samspel mellan vuxna och barn. Lyssnandet bör även utgöra en central del av förskolans musikaliska verksamhet. En förskollärare behöver inte vara notkunnig. Den gehörstraderade överföringen av musik måste få vara dominerande på förskolan. Carina Fast (2007) beskriver hur förskolan aktivt och reflekterande kan arbeta med populärkulturen på förskolan. Populärmusiken kan vara en tillgång och bör inte ses som ett hot mot den så kallade goda barnkulturen. Som förskollärare kan man låta barnen lyssna på instrumentalmusik (sången blir så dominerande i vokal musik) och prata med barnen om vad de hör för något i musiken. Vad får de för bilder när de hör musiken? Astrid Lindgren brukade berätta i intervjuer med henne att musiken gav henne fantasibilder som kom med oanad styrka när hon lyssnade på klassisk musik som barn. Låt barnen rita när de lyssnar på den instrumentala musiken. Förskolläraren kan även använda musikinslag i ute-pedagogiken. Gå till mystiska utemiljöer i skogen och låt barnen tonsätta dem med hjälp av enklare rytminstrument samtidigt som förskolläraren berättar en saga. Ta till vara på barnens spontansjungande och populärkultur. Låt barnen leka rockband. De kan rappa och improvisera i en ring. De kan göra egna sångtexter tillsammans. Det är viktigt att betona att fantasi och lek måste vara tongivande i förskolans musikaliska värld. Det organiserade sjungandet måste så klart få vara ett stående inslag på förskolan men som förskollärare bör man försöka tänka kreativt och utanför traditionella sångstunder. Musik är så mycket mer än det som traditionellt ses som barnmusik på förskolan. Det är viktigt låta barnen spela upp personlig musik som de själva tycker om och diskutera med barnen varför de tycker om just den musiken. Musik är en viktig del av identitetsskapandet och med hjälp av musiken kan barnen utveckla både sitt språk och stärka sin personlighet.

Summerande reflektion

Under hösten 2013 har det startats en musikprofil inom förskollärarytbildningen på Malmö högskola, något som vi hoppas kan komma att spridas till flera lärosäten. Denna satsning sätter fokus på behovet av att stärka forskningen inom detta område. Det handlar om att förskollärare med intresse för och kunskaper i musik inspireras till att gå vidare till forskarutbildning. Betydelsen av förebilder både inom det praktiska arbetet med musik på förskolan är stor. Inom den samlade musikforskningen behövs mer satsningar inom kunskapsområdet yngre barn och musik. Inrättandet av en musikprofil innebär också att

musikens roll stärks på hela den samlade lärarutbildningen. Kritik har lyfts fram mot att musik och andra estetiska kunskapsområden under senare år fått en allt mer undanskymd plats inom lärarutbildningen. Det blir i ljuset av detta särskilt viktigt att etablera ett kunskapsområde inom musik och yngre barn. Musiken, vetenskapen och den betydelse vi ger musikvetenskap i detta sammanhang betraktas alltså i ljuset av förskolan, både som möjlighet och utmaningar (Riddersporre & Söderman, 2012). Vi ser en möjlighet att betrakta musik som både innehåll och metod i förskolans ambitioner att främja barns utveckling och lärande. Därför argumenterar vi för det rimliga i att tala om en musikvetenskap för förskolan.